

WALORY ŚRODOWISKA KULTUROWEGO CIĘŻKOWICKO-ROŹNOWSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO NA PRZYKŁADZIE GMIN GROMNIK I CIĘŻKOWICE

Beata Fornal-Pieniak, Małgorzata Kosewska

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy określenia walorów środowiska kulturowego Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego na przykładzie gmin Gromnik i Ciężkowice. Obszar badań podzielono na pola podstawowe oceny o powierzchni 1 km² a następnie przeprowadzono inwentaryzację elementów kulturowych¹. Wyróżniono cztery typy obszarów o zróżnicowanych walorach kulturowych w badanych gminach, tj. obszary o bardzo wysokich, wysokich, średnich i małych walorach środowiska kulturowego.

Słowa kluczowe: Ciężkowicko-Rożnowski Park Krajobrazowy, walory

VALUES OF CULTURAL ENVIRONMENT OF CIĘŻKOWICKO-ROŹNOWSKI LANDSCAPE PARK IN THE EXAMPLE OF GROMNIK AND CIĘŻKOWICE

Abstract

This article is about cultural evaluation of Ciężkowicko-Rożnowski Landscape Park on example of Gromnik and Ciężkowice communes. Commune areas were divided into grid cells map (one grid cell map=1km² area). Research included inventory making of cultural elements and cultural evaluation. It was distinguished four types areas with cultural values areas. There were: areas with very high cultural values, areas with high cultural values, areas with medium cultural values and areas with low cultural values.

Key words: Cieżkowicko-Rożnowski Landscape Park, values

Wstęp

Elementy kulturowe, przyrodnicze i wizualne stanowią podstawowe komponenty kształtujące krajobraz danego regionu. Walory poszczególnych części składowych krajobrazu m.in. elementów kulturowych odgrywają istotną rolę w promocji i rozwoju turystyki zwłaszcza na obszarach chronionych np parkach narodowych czy parkach krajobrazowych.

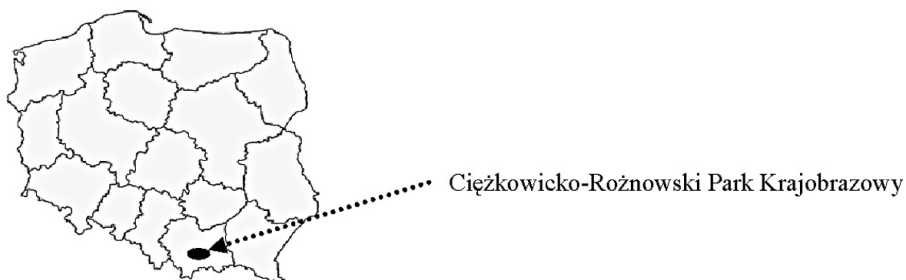
Celem pracy jest ocena walorów kulturowych Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego na przykładzie gmin Gromnik i Ciężkowice.

Metodyka pracy

Ocenę walorów środowiska kulturowego przeprowadzono na obszarze Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego (C-RPK) w gminach Gromnik i Ciężkowice. Park powstał w 1995

¹ Elementy kulturowe to obiekty sakralne i obiekty świeckie (Żarska 2002)

roku. Położony jest w południowo-wschodniej części województwa małopolskiego na Pogórzu Rożnowskim i Pogórzu Ciężkowickim (ryc. 1). Powierzchnia parku wynosi 17 634 ha. C-RPK obejmuje siedem gmin: Ciężkowice, Czchów, Gromnik, Rzepiennik Strzyżewski, Zakliczyn, Gródek nad Dunajcem, Czchów. Gminy Gromnik i Ciężkowice zajmują ok. 1/3 pow. parku (Marciniak i in. 1999).

Ryc. 1. Lokalizacja Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego

Fig. 1. Localization of Ciężkowicko-Rożnowski Landscape Park

Badania terenowe i kameralne wykonano w latach 2008-2009. Obszary gmin podzielono na pola podstawowych oceny (1km²) a następnie przeprowadzono inwentaryzację środowiska kulturowego. Przyjęto następujące oznaczenia pól podstawowych oceny: A1, A2, B1, B2 itd. W kolejnym etapie badań określono kryteria oceny (wg metody Żarskiej, 2001). Poszczególne pola podstawowe oceny zostały poddane waloryzacji kulturowej. Zastosowano bonitację punktową od

Tab. 1. Kryteria oceny i bonitacja punktowa

Table 1. Criteria valuation and bonitation

Główne kryteria oceny	Szczegółowe kryteria oceny	Bonitacja punktowa
Występowanie elementów kulturowych (zabytki, miejsca historii pamięci narodowej)	Elementy kulturowe o znaczeniu ponadlokalnym i lokalnym	3
	Elementy kulturowe o znaczeniu ponadlokalnym	2
	Elementy kulturowe o znaczeniu lokalnym	1
Charakter zabytków (znaczenie krajobrazowe)	Elementy harmonijne w krajobrazie	3
	Elementy harmonijne i dysharmonijne w krajobrazie	2-1*
	Elementy dysharmonijne w krajobrazie	0
Częstotliwość występowania wartościowych elementów kulturowych (rozmieszczenie na obszarze opracowania)	Elementy kulturowe o bardzo dużej częstotliwości występowania	3
	Elementy kulturowe o dużej częstotliwości występowania	2
	Elementy kulturowe o małej częstotliwości występowania	1

* 2 punkty – przewaga elementów kulturowych harmonijnych w krajobrazie, 1 punkt – przewaga elementów kulturowych dysharmonijnych w krajobrazie

0 do 3 punktów. Maksymalna liczba punktów to 3 za najwyższe walory kulturowe, 2 punkty za średnie walory kulturowe, 1 punkt lub 0 punktów za małe walory kulturowe. Ocenę walorów kulturowych wykonano na podstawie trzech głównych kryteriów oceny. Każde kryterium główne było podzielone na trzy kryteria szczegółowe (tab. 1). Następnie przeprowadzono ocenę walorów kulturowych w poszczególnych polach podstawowych oceny gmin.

Wg bonitacji punktowej dla waloryzacji środowiska kulturowego wyznaczono obszary:

- o bardzo wysokich walorach środowiska kulturowego 9-8 pkt,
- o wysokich walorach środowiska kulturowego 7-6 pkt,
- o średnich walorach środowiska kulturowego 5-4 pkt,
- o bardzo małych walorach środowiska kulturowego 3-1 pkt.

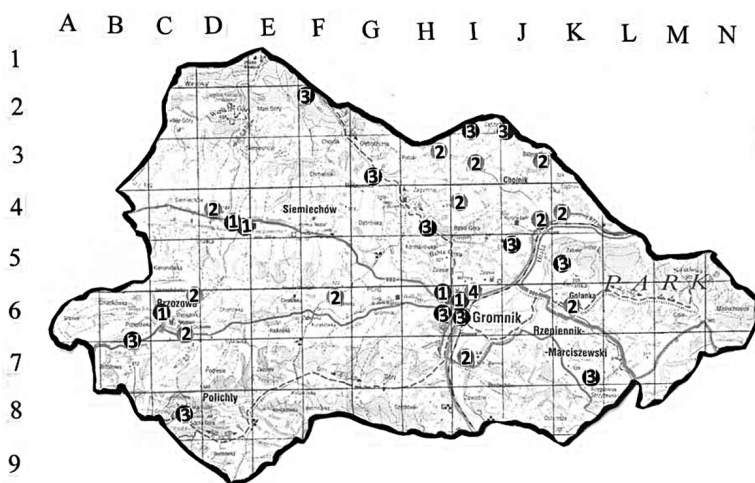
Wyniki z inwentaryzacji i waloryzacji środowiska kulturowego wybranych obszarów C-RPK przedstawiono na mapach w skali 1:25 000. Badania środowiska kulturowego w pozostałych gminach na terenie C-RPK będą kontynuowane w następnych latach.

Wyniki badań

Na badanym obszarze C-RPK wyodrębniono 221 pól podstawowych oceny (90 pól podstawowych oceny w gminie Gromnik i 131 pól podstawowych oceny w gminie Ciężkowice). Bogata przeszłość historyczna tego regionu pozostawiła po sobie wiele pamiątek w postaci zabytków kultury świeckiej. Wyróżniono 28 obiektów kultury świeckiej w gminie Ciężkowice i 64 w gminie Ciężkowice. Do charakterystycznych obiektów kultury świeckiej należy zaliczyć: dwory, zabytkowe budynki mieszkalne i usługowe, muzea oraz obiekty sakralne, tj. kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne, cmentarze oraz miejsca pamięci narodowej. W gminie Gromnik i Ciężkowice dominują obiekty sakralne. Najliczniejsze są kapliczki i krzyże przydrożne w gminie Ciężkowice, tj. 34 obiekty. Kościoły pochodzą z różnych epok historycznych i prezentują niemal wszystkie style. Różnią się między sobą materiałem z jakiego je wybudowano, formą architektoniczną oraz wyposażeniem. Kapliczki i krzyże przydrożne stanowią nieodłączny element krajobrazu C-RPK. Wykonane są z różnych materiałów, tj. kamień, cegła, drewno. Najczęściej spotykanym typem kapliczki jest posąg figuralny lub krzyż na wysokim postumencie. Często elementem sakralnym są kapliczki szafkowe, drewniane zawieszane na drzewach.

Na terenie gmin Gromnik i Ciężkowice znajdują się cmentarze komunalne, wyznaniowe, wojenne i epidemiczne (choleryczne). Największe cmentarze komunalne są w Gromniku (ryc. 1), Ciężkowicach i Jastrzębiej (ryc. 2) Cmentarze wojenne występują samodzielnie lub stanowią wydzieloną część lub kwaterę z cmentarza parafialnego bądź komunalnego. Najwięcej elementów kultury świeckiej znajduje się w gminie Ciężkowice, tj. 19 obiektów (tab. 1, ryc. 2). W obu gminach dwory reprezentują klasycystyczny typ siedziby ziemiańskiej z końca XVIII w. i połowy XIX w. Obiekty te są parterowe i otoczone ogrodem lub parkiem. W gminie Ciężkowice wyodrębniono zabytkowe, drewniane domy mieszkalne z podcieniami z XVII i XVIII w. (7 obiektów). Trzy muzea o różnorodnej tematyce znajdują się w gminie Ciężkowice. Należą do nich Muzeum Przyrodnicze w Ciężkowicach, Muzeum Ignacego Jana Paderewskiego w Kośnej Dolnej i Muzeum etnograficzne w Jastrzębiej. Na obszarze gminy Ciężkowice znajdują się również inne elementy środowiska kulturowego, tj. zabytkowy młyn, tartak, gorzelnia, ratusz, kierat, pensjonat oraz folwark.

Waloryzację środowiska kulturowego wybranych obszarów (gminy Gromnik i Ciężkowice) C-RPK wykonano na podstawie trzech głównych kryteriów oceny: występowanie elementów kulturowych, charakter obiektów kulturowych (znaczenie krajobrazowe), częstotliwość występowania wartościowych elementów kulturowych (rozmieszczenie na terenie pola podstawowego oceny).

Ryc. 2a. Obiekty kulturowe w gminie Gromnik. Objaśnienia: 1 – kościoły, 2 – kapliczki i krzyże przydrożne, 3 – cmentarze i miejsca pamięci narodowej, 4 – dwory

Fig. 2a. Cultural elements in Gromnik commune. Objaśnienia: 1 – kościoły, 2 – kapliczki i krzyże przydrożne, 3 – cmentarze i miejsca pamięci narodowej, 4 – dwory

Ryc. 2b. Obiekty kulturowe w gminie Ciężkowice. Objaśnienia: 1 – kościoły, 2 – kapliczki i krzyże przydrożne, 3 – cmentarze i miejsca pamięci narodowej, 4 – dwory, 5 – muzea, 6 – zabytkowe domy mieszkalne, 7 – inne obiekty kultury świeckiej

Fig. 2b. Cultural elements in Ciężkowice commune. Objaśnienia: 1 – kościoły, 2 – kapliczki i krzyże przydrożne, 3 – cmentarze i miejsca pamięci narodowej, 4 – dwory, 5 – muzea, 6 – zabytkowe domy mieszkalne, 7 – inne obiekty kultury świeckiej

Na podstawie otrzymanej bonitacji punktowej wyróżniono 4 rodzaje obszarów o zróżnicowanych wartościach elementów kulturowych. Należą do nich: obszary o bardzo wysokich walorach środowiska kulturowego (13 pól podstawowych oceny), obszary o wysokich walorach środowiska kulturowego (30 pól podstawowych oceny), obszary o średnich walorach środowiska kulturowego (16 pól podstawowych oceny), obszary o małych walorach środowiska kulturowego (161 pól podstawowych oceny).

W gminie Ciężkowice jest więcej obszarów o wysokich walorach środowiska kulturowego (10 pól podstawowych oceny) niż w gminie Gromnik (3 pola podstawowe oceny). Obszary o bardzo wysokich walorach środowiska kulturowego znajdują się w części zachodniej i centralnej gminy Gromnik (pola podstawowe oceny: 6C, 6I, 4D) oraz we wszystkich częściach gminy Ciężkowice. Otrzymały one najwyższą punktację, tj. 8-9 punktów za poszczególne kryteria oceny. Występują tu cenne obiekty kultury świeckiej, tj. budynki mieszkalne wpisane w rejestr zabytków np. w Ciężkowicach, Ostroszy, Jastrzębiej, zabytkowy ratusz w Ciężkowicach, zabytkowe dwory w Bogoniowicach, Kaśnej Dolnej, Gromniku, kierat w Zaborowicach.

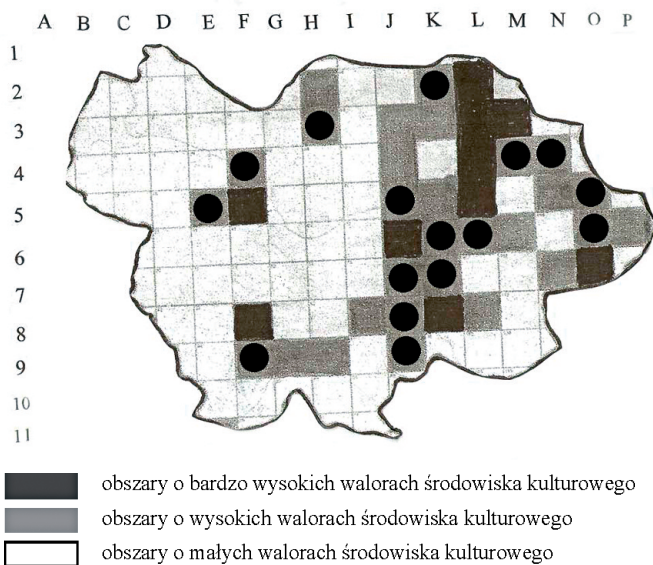
Tab. 2. Liczba obszarów w gminach Gromnik i Ciężkowice o zróżnicowanych walorach środowiska kulturowego

Table 2. Number of different cultural values areas in Gromnik and Ciężkowice communes

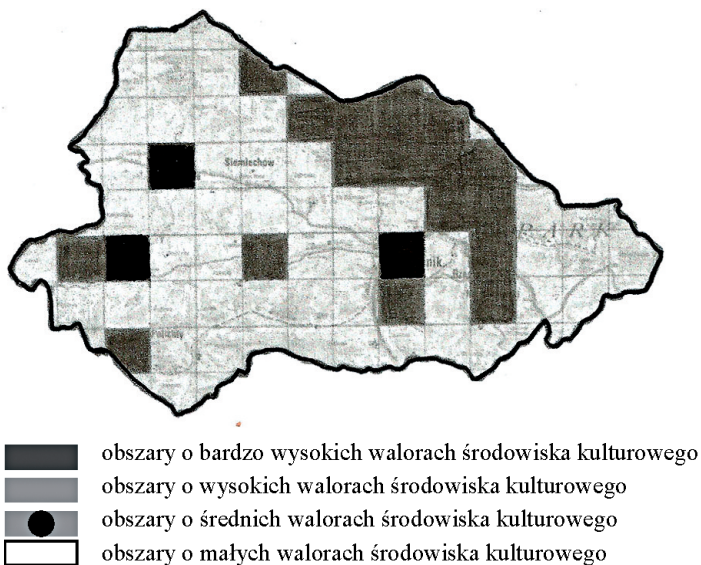
Nazwa gminy	Gmina Gromnik	Gmina Ciężkowice
Liczba pól podstawowych oceny ogółem	90	131
Liczba obszarów o bardzo wysokich walorach środowiska kulturowego	3	10
Liczba obszarów o wysokich walorach środowiska kulturowego	18	12
Liczba obszarów o średnich walorach środowiska kulturowego	0	16
Liczba obszarów o bardzo małych walorach środowiska kulturowego	69	93

W badanych gminach znajdują się cenne obiekty sakralne, tj. kościoły w Ciężkowicach, Jastrzębiej, Zaborowicach, Gromniku, kapliczki przydrożne i krzyże, cmentarze z I wojny światowej np. w Tursku, Ciężkowicach, w Zaborowicach). Obiekty świeckie zlokalizowano w Zaborowicach (pomniki) oraz w Ciężkowicach i Kaśnej Dolnej (Muzeum Przyrodnicze w Ciężkowicach, Muzeum Ignacego Jana Paderewskiego w Kośnej Dolnej, Muzeum etnograficzne w Jastrzębiej). W/w obiekty środowiska kulturowego są harmonijne w krajobrazie gminy Gromnik i Ciężkowice. Dodatkowym atutem dla tych obszarów jest duża częstotliwość rozmieszczenie poszczególnych elementów kulturowych w wyznaczonych polach podstawowych oceny.

Obszary o wysokich walorach środowiska kulturowego (bonitacja punktowa 6-7 punktów) występują głównie w północno-wschodniej części gminy Gromnik (pola podstawowe oceny: 2F, 3G-3J, 4H-4K, 5J, 5K, 6B, 6F, 6K, 7I, 7K, 8C) oraz w północnej, we wschodniej i południowej części gminy Ciężkowice (pola podstawowe oceny: 2H, 3J, 3K, 4J, 5K, 5N, 6M, 6O, 7N, 8J, 9G, 9H). Na omawianych obszarach znajdują się liczne kapliczki i krzyże przydrożne, które dodają uroku miejscowemu krajobrazowi Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego. Elementy kulturowe, tj. dwory są harmonijne w krajobrazie, ale odznaczają się mniejszą częstotliwością występowania w obrębie poszczególnych pól podstawowych oceny w porównaniu z obszarami o bardzo wysokich walorach środowiska kulturowego.

Ryc. 3a. Waloryzacja środowiska kulturowego w gminie Gromnik
Fig. 3a. Cultural evaluation in Gromnik commune

Ryc. 3b. Waloryzacja środowiska kulturowego w gminie Ciężkowice
Fig. 3b. Cultural evaluation in Ciężkowice commune

Obszary o średnich walorach środowiska kulturowego (bonitacja punktowa 4-5 punktów) występują w północnej, centralnej i we wschodniej, południowo-wschodniej, południowo-zachodniej i zachodniej części gminy Ciężkowice (pola podstawowe oceny: 2K, 3H, 4F, 4M, 4N, 5E, 5J, 5O, 6K, 6L, 6P, 7J, 7K, 8J, 8L, 9F, 9J, 11E). Na obszarach w tej kategorii występują głównie elementy sakralne, tj. kapliczki i krzyże przydrożne. Wyjątkiem jest pole podstawowe oceny 4F, w którym występuje budynek mieszkalny z XVIII wieku wpisany do rejestru zabytków. Elementy środowiska kulturowego występują jako pojedyncze obiekty i rozmieszczone są w znacznych odległościach od siebie. Niektóre elementy środowiska kulturowego są mało harmonijne w krajobrazie gminy Ciężkowice. Należą do nich gorzelnia i młyn w Kaśnej Dolnej. Na terenie gminy Gromnik brak jest obszarów o średnich walorach środowiska kulturowego. W badanych gminach wyróżniono także pola podstawowe oceny o małych walorach środowiska kulturowego. Obszary te charakteryzują się pojedynczą, współczesną zabudową wiejską. Większość obszarów w tej kategorii pozbawiona jest elementów kulturowych (ryc. 3a i 3b).

Podsumowanie

Obszary o bardzo wysokich walorach środowiska kulturowego przeważają w gminie Ciężkowice.

Obiekty kultury świeckiej i sakralnej gmin Gromnik i Ciężkowice charakteryzuje duża różnorodność i harmonijność w krajobrazie Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego.

Obszary o bardzo wysokich i wysokich walorach środowiska kulturowego związane są przede wszystkim z istniejącymi jednostkami osadniczymi.

Literatura

- Marciniak A., Pajowska J., Odrzywołek A. 1999. Plan Ochrony Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego w Tarnowie.
- Żarska B. 2002. Ochrona krajobrazu. SGGW Warszawa.
- Zdjęcie lotnicze Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego 2004 skala 1:10 000 wykonane w ramach Programu PHARE.

Beata Fornal-Pieniak

Katedra Ochrony Środowiska
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW
fornalb@op.pl.

Małgorzata Kosewska

Katedra Ochrony Środowiska
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW
malgorzata.kosewska@wp.pl